Magyarországi Tájházak Szövetsége dél-dunántúli regionális találkozó.
A találkozó témája: a dél-dunántúli tájházak húsz éve, vagyis az elmúlt két évtized fejlesztései, eredményei, honnan hová jutottak tájházaink?
Somogyszob, 2023. június 16.

Balogh Imréné Jánosi Erzsébet

Miért kell egy másik tájház? Azt is el kellene *dózerolni*, ami van

Nagy tisztelettel köszöntöm a találkozó résztvevőit!

A találkozó témájához kapcsolódva azokról a felejthetetlen kérdésekről, mondatokról szeretnék beszélni, amelyek emlékezetesek voltak a tájház életének alakulásában. Nem ígérhetem, hogy jó példát, követendő gyakorlatot mutatok be, de a levont tanulságok talán másoknak segítenek elkerülni a buktatókat, átvészelni a felmerülő nehézségeket és erőt adni a szélmalomharchoz.
Több mint harminc éve gondozom a bátai kiállítóhelyeket és már húsz éve annak is, hogy megnyílt a Bátai Tájház. Az első kiállítóhelyet Báta Község Önkormányzata alapította 1990-ben Faluház néven. Nem tájház alapítás volt az elsődleges cél. Az általános művelődési központ alakításához az óvoda, iskola, könyvtár, művelődési ház mellett kellett még egy alapszolgáltatást biztosító közművelődési intézmény is. A másik, legalább annyira fontos cél volt a faluközösség erősítése, a falu helyének, szerepének megerősítése az adott régión belül.

A tájház 1990-től 2012-ig a Bátai Általános Művelődési Központ Igazgatójának irányítása alatt működött, 2012-től Báta Község Önkormányzata a fenntartó.
A tájház szakmai besorolása szerit közérdekű muzeális kiállítóhely, néprajzi gyűjteményt foglal magába. Ajándékozás, hagyaték, saját előállíttatás útján birtokába került tárgyakat állíthat ki.
A Magyarországi Tájházak Szövetsége tagjai sorába elsők között lépett be a Bátai Tájház.

Az épületegyüttest 2011-ben nyilvánították műemlékké[1]. A védetté nyilvánítás célja az 1887-ben épült népi lakóépület és melléképületei (magtár, pajta, istálló, présház, kocsiszín és góré) építészeti értékeinek, valamint a bennük lévő eredeti berendezések megőrzése.

[1] 53/2011. (VIII. 25.) NEFMI rendelet egyes ingatlanok műemlékké nyilvánításáról, valamint műemléki jelentőségű területté nyilvánításáról, illetve műemléki védettségének megszüntetéséről, 6.§.

A műemléki védettség és a múzeumi működési engedély kritériumainak való megfelelés alapján a Magyarországi Tájház Hálózat tagjaként a Világörökségi Várományosi Javaslatba[2] bekerült a Bátai Tájház is 2015-ben.

Az alapítást követő első évtizedben annyi volt az elvárás, hogy legyen rendben tartva a kiállítóhely, és ha jön látogató, akkor nyissuk ki. Kiszolgáló helyiségek: raktár, mellékhelyiség, foglalkoztató tér nem volt. Sem a gyarapítás, sem a továbbfejlesztés ne volt célként kitűzve Ennek ellenére egy évtized alatt 500-ról 900-ra gyarapodott a tárgyak száma. A fenntartó az épület romos állapotban lévő harmadik helyiségének és az udvari kisháznak a helyreállításával valamint még egy kiállító helyiség hozzáépítésével igyekezett megfelelő helyet biztosítani az egyre nagyobb számú tárgynak, de más megoldást kellett keresnie. Felmerült a halászó szerszámok és a paraszti gazdálkodás munkaeszközei külön kiállításban való bemutatásának szükségessége is.

Miért kell egy másik tájház? Azt is el kellene *dózerolni*, ami van

A címadó mondatok akkor hangzottak el, amikor a kétezres évek elején az önkormányzat fontolóra vette egy másik épületegyüttes megvásárlását. A lakosság és az önkormányzati képviselők véleménye nagyon megoszlott a tájház vásárlásával kapcsolatban. Utólag visszanézve jogos volt az ellenvélemény, a kétkedés. Elöregedő lakosságú, munkanélküliséggel sújtott, hátrányos helyzetű településen ezer más helye lett volna a pénznek. Magam is megdöbbentem, amikor először elmentünk megnézni az új szerzeményt. Emlékezetemben egy szépen gondozott parasztporta élt (1985-ben jártam benne), most egy elhagyatott épület volt. Senki sem mert volna gondolni rá, hogy öt év múlva az év tájháza lesz. A szerződéskötés már megtörtént. Nem volt visszaút. Pályázati lehetőségeket kellett keresni az épület felújítására. A Dél-Dunántúli Területi Főépítészeti Iroda jóváhagyásával készült rekonstrukciós terv alapján állították helyre eredeti formájában az épületegyüttest. Az önkormányzat részben saját erőből részben a Földművelési és Vidékfejlesztési Minisztérium vidékfejlesztési céltámogatási pályázatán nyert támogatásból első ütemben a lakóház rekonstrukcióját végeztette el 2002-ben. Majd a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal *Falufejlesztés és - felújítás, a vidék tárgyi és szellemi örökségének védelme és megőrzése*

[2] 27/2015. (VI. 2.) MvM rendelet a Világörökségi Várományos Helyszínek Jegyzékéről, Melléklet 5. Magyarországi tájházak hálózata

elnevezéssel kiírt pályázata támogatásával 2005-ben megújultak a gazdasági épületeket. Kialakítottak egy kézműves műhelyt is, amely helyet ad az állandó hímes tojás kiállításnak valamint az időszaki kiállításoknak. Ugyanebből a pályázati támogatásból vásároltak még egy mobil szabadtéri színpadot is. További pályázati lehetőségek kihasználásával sikerült további fejlesztéseket végrehajtani: 2006-ban *Tengertánc* pályázaton eszközfejlesztés valósult meg. 2008-ban NKA pályázaton állományvédelemre, *Tájházak a közösségért* pályázaton honlapra és többnyelvű kiadványra nyertünk támogatást. 2009-ben *Vendégváró tájházak* pályázaton a tájház világításkorszerűsítésére, *A népművészeti, a hagyományos népi kézműves tevékenységeket örökítő tájházi műhely infrastrukturális és eszközfejlesztése* pályázat támogatásával a Halászháznál vizesblokk kialakítására került sor.

Az önkormányzatnál ebben az időben nem volt sem építész, sem múzeumi szakember. Nagyon nagy segítséget jelentett és jelent a mai napig a Tájházszövetség[3] szakmai iránymutatása. Legyen szó épület felújításról, gyűjteménykezelésről vagy nyilvántartásba vételről, kiállítás készítésről és még sorolhatnám.

A tájház kokárda a polgármester hajtókáján

Ez akkor hangzott el, amikor a Bátai Tájház 2005-ben a Magyarországi Tájházak Szövetsége pályázatán elnyerte az *Év tájháza 2005* címet. A pályázat benyújtásával nem titkolt célunk egyrészt az volt, hogy megmérettessünk, hogy jó irányba haladunk-e a tájház létrehozásában. Szakmai szempontból megállja-e a helyét? A másik cél, hogy alátámasszuk a döntés helyességét. Meggyőzzük és a tájház ügy mellé állítsuk a kétkedőket. A tájház pénzben mérhető anyagi hasznot nem hoz a településnek. Fenntartása folyamatos kiadásokkal jár. Az ismétlődő önkormányzati választásokon átalakuló testületek tagjai és az új polgármester támogatását fontos megnyerni. A pályázaton elnyert cím kötelezettséget is jelent a fenntartó számára, hogy legalább olyan színvonalon tartsa a kiállítóhelyet, mint a cím elnyerésekor volt. Talán egy ilyen cím hozzá tud járulni egy település megítéléséhez is. Hozzá tud talán járulni, hogy falu a turisták célpontjává váljon.

[3] Magyarországi Tájházak Szövetsége

A látogatót a sokadik pöndő már nem érdekli

A több mint egy évtizednyi tapasztalatszerzés során körvonalazódott, hogy nem egy újabb sárközi ház berendezésére kell törekednünk, ahogy az a nagykönyvben elő van írva *(vö.* Csalog József, *Az országos Mezőgazdasági Kiállítás keretében rendezett népművészeti falu bemutatása. – Tolna megyei népművészeti ház- sárközi ház felépítése.* 1941*.)*. Mert, ahogy Balázs Kovács Sándor is fogalmazott egy alkalommal: *„A látogatót a sokadik pöndő már nem érdekli. A Sárközt végig járva, ha mindenütt ugyanaz a látvány fogadja, akkor az unalmassá válik a számára”*. Ezért a helyi sajátosságokat bemutató néprajzi kiállítás berendezését tűztük ki célul, a Sárközön belül szigetet alkotó katolikus népesség, eddig még kevéssé ismert életmódját bemutató néprajzi kiállítás létrehozására törekedtünk, amelyből azonban nem hiányozhatnak a kisebb lélekszámú református lakosság tárgyi emlékei sem. A mindennapi élet, életmód bemutatásával nem csak a külsőségeket, hanem egy-egy tárgy kapcsán elbeszélt történettel a paraszti gondolkodásmód, a szokások, hiedelmek megismertetésére is hangsúlyt fektetünk. Szeretnénk láttatni a tárgyakon keresztül a tárgyakat alkotó és használó embert is.

Közérdekű muzeális kiállítóhelyként ajándékba vagy hagyatékként kapott tárgyakat állíthatunk ki, ezért abból kellett felépíteni a kiállítást. Nehézséget okozott, hogy a kiállítási anyag nem egyetlen családtól származott, hanem közel kétszáz család járult hozzá több, kevesebb tárggyal a gyűjteményhez. A tárgyak nagy száma gondos válogatás után lehetővé tette az összes helyiségben enteriőr berendezését; öt egymást követő generáció bútorai, lakástextíliái, viselete, edényei, munkaeszközei bemutatását a kiállításban, mintegy reprezentálva az 1880-as évektől a második világháborúig az életmód változását. A kiállítás rendezése során az elképzelés az volt, hogy a helyiségek funkciói, a lakáskultúra elemei, és a viselet egymással összhangban kerüljön bemutatásra.

A Bátai Tájházban 2002-ben nyílt meg a módos paraszt család életmódját bemutató állandó kiállítás, melynek felújítására 2010-ben került sor, amikor a Szabadtéri Néprajzi Múzeum *A paraszti polgárosodás tárgyi világa és a nemzeti jelképek* című témák különböző tájházi helyszíneken történő megvalósítására a tájházak sorából partnerének választotta a Bátai Tájházat is. *A táj átalakulása és a gazdálkodás változásai a 19. században végbement vízszabályozást követően a Sárközben, Bátán* címet kapta az új kiállítás. Mindkét állandó kiállítás berendezésében Jánosi Jánosné volt segítségemre.

A régi tájház épülete 2004-től a Duna szabályozása előtti időben az egyik fő megélhetési forrást biztosító halászat eszközeit, a halászó ember életmódját bemutató állandó kiállítás helyszíne lett. Az

Ősi mesterség a halászat Bátán kiállítás Balogh Imre és Németh József segítségével, munkájuknak köszönhetően jött létre.
A sárközi hímes tojás bölcsője Báta című kiállítás 2005-ben nyílt meg. A közel 300 darab hímes tojás készítője Dr. Lehel Péterné a népművészet ifjú mestere.

Kritikaként fogalmazódott meg, hogy a kiállítás a módos parasztságra helyezi a hangsúlyt. A kiállítás térbeli és időbeli keretét az épületegyüttes szabta meg, amely a falu fölszögi részén, a Fő utcán helyezkedik el. A 19. század végén, a Duna szabályozását követően jómódúvá vált katolikus paraszt családok építettek itt házakat. A lakóépület külső megjelenése, a korszerűbb építőanyagok, a díszítmények, a lakóhelyiségek számának a növekedése, a tisztaszoba létesítése jól mutatták a polgárosulási törekvéseket. A faluban az ő életrendjük volt a mértékadó, vágyott elérendő cél más társadalmi rétegek számára is. Ez nem jelenti azt, hogy a kiállítás kizárólagosan róluk szól. A paraszti gazdaságban nem csak saját maguk által előállított, hanem kosárfonók, teknővájók, székkötők, kovács, bognár, takácsmesterek által készített tárgyakat is használtak. A bemutatott használati tárgyakon keresztül a falusi társadalom minden rétege képviselteti magát vagyoni helyzettől, felekezeti hovatartozásától, származástól függetlenül. A kiállítás azt reprezentálja, hogy a saját kultúrájából mit tart megőrzendőnek az itt élő ember. A kiállítások berendezésekor az volt a szándék, hogy a halászház és a tájház kiállításain végig követhető legyen a táj átalakulása következtében a gazdálkodásban végbement változás, és annak hatása az itt élő emberek életére.

Kinek csinálod?

A kérdés mögött ott van kimondatlanul *„a cigányoknak?”* A fiatalok nagyfokú elvándorlásával a megüresedő lakóházak alacsony ára miatt meginduló betelepülés borúlátóvá tette a lakosságot. Úgy gondolták nincs értelme az erőfeszítésnek. Kinek csinálom? Mindenkinek, aki szülőföldjének tekinti, vagy aki lakóhelyéül választja ezt a kis falut, itt él és dolgozik, ápolja a hagyományokat. Mindenkinek, aki veszi a fáradtságot és ide látogat, hogy egy rövid időre kiszakadjon a mindennapi mókuskerékből és új gondolatokkal töltekezzen.

Néma tavasz[4]

A pandémia ezt a könyvcímet juttatta eszembe. Nagyon hiányoztak a kiállítóhelyek főszereplői, a látogatók. Felmerült a kérdés: Van-e szükség a tájházakra van-e szükség arra a munkára, ami ott folyik. Szerencsére egyszemélyes munkahelyként semmi sem akadályozott a munkavégzésben. Ez lendített át a mélyponton. A tájház tetőfelújítása 2019 októberében fejeződött be. Újra be kellett rendezni a kiállítást. A teljes tárgyállomány felülvizsgálatát el tudtam végezni. Elvégezni az előkerült leltározatlan tárgyak nyilvántartásba vételét. Elkészíteni a hiányzó leírókartonok, fotókat a leltározott tárgyakról.
A látogatókkal való kapcsolattartásra új módszereket kellett keresni. A régi weblap üzemeltetőjével 2019-ben felbontotta a szerződést az önkormányzat. Az önkormányzat honlapján kapott új weboldalt fel kellett tölteni. Meg kellett tanulni az alapvető szerkesztési módszereket valamint a Facebook kezelését.

Ki lesz az utódom?

Az elmúlt napokban és húsz évvel ezelőtt is már feltették ezt a kérdést. Akkor azt válaszoltam: *„Számomra kissé meglepő a kérdés, hogy ki lesz az utódom? Valóban egy kicsit elfáradtam az elmúlt években. A látogatók fogadása mellett a rekonstrukciós munkálatok figyelemmel kísérése, a gyűjtemény átköltöztetés, tisztítása, az állandó kiállítások berendezése, a leltározás lebonyolítása nagyon sok energiát vett igénybe, ennek ellenére nem fáradtam bele a tájház gondozásába. Több mint tíz évem van még a nyugdíjas korig. Az elért eredmények azt mutatják, hogy talán alkalmas is vagyok a feladat ellátására, ezért egyelőre nem gondolkozom azon, hogy abbahagynám ezt a munkát, hiszen a következő évekre újabb célokat tűztem ki. Nagyon fontos lenne állományvédelem elvégeztetése, az összegyűjtött tárgyak leírása, a digitalizálás folytatása, bátai hagyományok néprajzi feldolgozása.”*

Ma is ugyan azt választ tudom adni, mint akkor. Azzal a kiigazítással, hogy már elértem azóta a nyugdíjas kort és már gondolkozom azon, hogy előbb utóbb abba kell hagynom ezt a munkát is, de szeretnék még dolgozni, amíg az erőm és az egészségem engedi. A kitűzött célok még nem valósultak meg teljes egészében. Jelenleg folyik a leltárhoz a tárgymutató készítése, hogy bármelyik tárgy gyorsan és könnyen megkereshető legyen. Rögzíteni szeretném a kiállítás forgatókönyvét,

[4] Rachel Carson: *Néma tavasz*, Bp.1994.

amelyből bárki kiolvashatja az összetartozó tárgyak helyét. Terveim között szerepel még tárgyéletrajzok készítése, tárgy együttesek leírása, korabeli hagyatéki leltár alapján rekonstruálni egy asszony szekrényének a tartalmát. A helyi népművészet - hímzett ingek, alsószoknyák, lepedőszélek, horgolt ingujjak, szőttesek - mintakincse is feldolgozásra vár. A népi étkezési és ételkészítési szokások közreadása is fontos lenne. A currenskönyv feldolgozását folytatni kellene.
A tájházzal kapcsolatos, eddig elkészült írásos anyag számítógépen rendelkezésére áll majd annak a személynek, aki átveszi a munkát és remélhetőleg megfelel a jogszabályban támasztott követelményeknek, rendelkezik múzeumi közművelődési szakember és múzeumpedagógus vagy az állandó kiállítás témájának megfelelő muzeológus szakképesítéssel.
A kérdés inkább az: Lesz-e szükség utódra? Lesz-e akarat és lehetőség a tájház fenntartására? Vagy azt mondja a fenntartó, hogy minek kell szakembert foglalkoztatni,

„egy közmunkás is elüldögélhet és olvasgathat ott”.

Nem hiszem, hogy bármilyen beleszólásom lehetne az utódlásba, de az érdeklődő fiatalokkal igyekszem jó kapcsolatot tartani és megfertőzni őket a tájház szeretetével.